

Вања Бајовић

асистент-приправник Правног факултета
Универзитета у Београду

ПРЕТПОСТАВКА НЕВИНОСТИ И СЛОБОДА ШТАМПЕ

Право окривљеног да се сматра невиним док се његова кривица не докаже правоснажном судском одлуком представља једну од основних уставних и међународноправних гаранција положаја окривљеног у кривичном поступку. Право окривљеног да се сматра невиним до окончања кривичног поступка обавезује сва друга лица да поштују ову претпоставку, те да својим јавним изјавама о кривичном поступку који је у току не вређају друга правила поступка, права окривљеног и оштећеног, као и начело судске независности. Слобода медија, као и право грађана на обавештеност, такође представљају значајне цивилизацијске тековине, прокламоване Уставом Републике Србије, као и бројним међународним документима. Циљ овог рада је да испита како ускладити контрадикторне захтеве за поштовањем претпоставке невиности и судске независности с једне, и слободе медија и права грађана на обавештеност, с друге стране. У њему се анализира регулатива ове области у праву Србије, у правним системима других европских држава, као и пракса Европског суда за људска права.

Кључне речи: *Претпоставка невиности. – Независност судства. – Слобода медија.*

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Претпоставка невиности представља један од основних гараната положаја окривљеног у кривичном поступку и саставни елемент права на правично суђење. Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода (ЕКЉП) предвиђа да ће се „свако ко је оптужен за кривично дело сматрати невиним, док се на основу закона не докаже његова кривица“ (чл. 6, ст. 2). На сличан начин претпоставка невиности је формулисана и чланом 11. Универзалне деклараци-

ције о правима човека, као и чл. 14, ст. 2. Међународног пакта о грађанским и политичким правима.

Упркос наведеним прокламацијама и значају који се у теорији придаје претпоставци невиности, свакодневни текстови у штампи који помињу „учиниоце кривичних дела“, фотографије осумњичених као и снимци „спектакуларних хапшења“ намећу питање практичног значаја и поштовања ове претпоставке.

Слобода медија, као и право грађана на обавештеност, такође представљају значајне цивилизацијске тековине. Члан 10. ЕКЉП гарантује слободу изражавања, која подразумева „слободу поседовања сопственог мишљења, примања и саопштавања информација и идеја без мешања јавне власти и без обзира на границе.“ Пружање информација у вези са кривичним поступком у складу је са слободом штампе као и са правом јавности да буде информисана о темама од јавног значаја. Међутим, ова права често долазе у сукоб с претпоставком невиности, као и са захтевима за несметаним и правичним вођењем кривичног поступка. Обавештавање јавности о току кривичног поступка потребно је и дозвољено, али је важно одредити начине на који ће се оно вршити. Непотребно је наглашавати да би оно требало да буде објективно, непристрасно и без прејудуцирања кривике, али је исто тако неопходно ближе одредити, прецизирати и дефинисати наведене стандарде.

2. ДОМАЋА РЕГУЛАТИВА

2.1. Слобода штампе и несметано вођење кривичног поступка

Уставом Републике Србије загарантована је слобода мишљења и изражавања (чл. 46), као и право грађана на обавештеност (чл. 51, ст. 1).¹ Ова права додатно су регулисана Законом о јавном информисању који предвиђа да се „у јавним гласилима слободно објављују идеје, информације и мишљења о појавама, догађајима и личностима о којима јавност има оправдани интерес да зна, осим када је другачије одређено законом“ (чл. 4, ст. 1), као и да се ова одредба примењује „без обзира на начин на који је прибављена информација“ (чл. 4, ст. 2).²

Несумњиво је да су питања вођења кривичних поступака, борбе против криминалитета као и рада судова, тужилаштва и полиције од интереса за грађане, њихову сигурност и поверење у институције,

¹ Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 83/06.

² Закон о јавном информисању – ЗЈИ, *Службени гласник РС*, бр. 43/03 и 61/05

али је отворен проблем начина на који се ове информације прибављају, тумаче и чине доступним јавности. Како су информације везане за кривични поступак информације од јавног значаја у смислу Закона о приступу информацијама од јавног значаја,³ приступ информацијама о кривичном поступку њиме је регулисан. Сходно тим одредбама, информације о кривичном поступку, као и увид у предмете и списе, се достављају новинарима уколико поднесу посебан, писмени захтев (чл. 15), на основу кога би му надлежни органи омогућавали приступ траженим подацима (чл. 16). Такође је прецизирано у којим ситуацијама судови, односно органи јавне власти, неће тражиоцу омогућити остваривање права на приступ информацијама (чл. 9).

Проблем намеће чл. 4, ст. 2. Закона о јавном информисању, који легитимише могућности да се информације објављују без обзира на начин њиховог прибављања. Упркос чињеници да Закон о приступу информацијама од јавног значаја регулише начин прибављања информација о кривичном поступку, Закон о јавном информисању уједно омогућава да се информације прибављају и на други начин, у зависности од „вештина и довитљивости“ новинара-истраживача. Сходно томе, новинар би имао две могућности – ону лакшу, да се надлежним органима обрати за добијање информација о кривичном поступку, или пак да покуша да на неки други начин самостално дође до тих информација и објави их. Закон о јавном информисању новинарима недвосмислено даје легитимитет да спроводе паралелне истраге, као и да објављују информације до којих су дошли без знања и контроле органа пред којим се води кривични поступак, што може имати далекосежне негативне последице, како на вођење конкретног кривичног поступка, тако и на укупан рад правосудних органа.

Ако новинари и медији нису информисани о кривичним поступцима, посебно оних који привлаче посебно интересовање јавности, они ће спровести сопствена новинарска истраживања. Несумњиво да таква истраживања у појединим ситуацијама могу имати и позитивне ефекте, као што су проналажење сведока и осумњичених или онемогућавање да се поједина лица „крију иза политичких структура“ и слично. Али, негативни ефекти таквих истраживања такође су више него очигледни, због јавног објављивања информација, описивања сведока или контактирања са окривљенима. Примера ради, објављивање имена сведока пре него што су они саслушани на главном претресу, може се негативно одразити на њихову сигурност, као и на касније несметано и комплетно сведочење ових лица који су од самог почетка изложени притиску јавности. Европска

---

³ Закон о приступу информацијама од јавног значаја, *Службени гласник РС*, бр. 120/04 и 54/07

конвенција дозвоља да се слобода изражавања подвргне формалностима, условима, ограничењима или казнама, неопходим између осталог „ради очувања ауторитета и непристрасности судства“ (чл. 10, ст. 2. ЕКЉП). Ова ограничења нису адекватно заштићена у нашем праву. Кривичним закоником је инкриминисано једино објављивање оних информација које се по закону не могу објавити или су одлуком суда или другог надлежног органа проглашене као тајна (кривично дело повреда тајности поступка, чл. 337, ст. 1),⁴ што у суштини обухвата само објављивање информација сазнатих на главном претресу са кога је искључена јавност. За разлику од тога, никаква ограничења нису предвиђена за објављивање информација сазнатих у претходним фазама кривичног поступка, а до којих је могуће доћи на најразличитије начине, „заобилажењем“ надлежних органа овлашћених на давање тих информација. Ово свакако може имати негативне последице на несметано вођење кривичног поступка и рад правосудних органа.

2.2. Слобода штампе и претпоставка невиности

Устав Републике Србије предвиђа да се „свако сматра невиним за кривично дело док се његова кривица не утврди правоснажном одлуком суда“ (чл. 34, ст. 3), док Законик о кривичном поступку проширује ову одредбу обавезујући државне органе, средства јавног обавештавања, удружења грађана, јавне личности и друга лица, да поштују претпоставку невиности и да својим изјавама о кривичном поступку који је у току не вређају друга правила поступка, права окривљеног и оштећеног и начело судске независности (чл. 3, ст. 2).⁵ Законом о јавном информисању такође је предвиђено да се „у јавном гласилу нико не сме означити учиниоцем каквог кажњивог дела, односно огласити кривим или одговорним пре правноснажне одлуке суда или другог надлежног органа“ (чл. 37). За кршење ове претпоставке предвиђена је прекршајна одговорност одговорног уредника и новчана казна од 30.000 до 200.000 динара (чл. 95. ЗЈИ).

У теорији се наводе различита схватања претпоставке невиности. Истиче се да је реч о једном од најважнијих начела која не-

⁴ Кривични законик – КЗ, *Службени гласник РС*, бр. 85/05.

⁵ Законик о кривичном поступку – ЗКП, *Службени лист СРЈ*, бр. 70/01 и 68/02, *Службени гласник РС*, бр. 58/04, 85/05, 115/05 и 49/07. Иако ЗКП говори о „кривичном поступку који је у току“ из праксе Европског суда за заштиту људских права (ЕСЉП) произлази да се претпоставка невиности односи и на радње овлашћених државних органа које претходе формалном покретању кривичног поступка, а којима они прикупљају податке и обавештења о извршеном кривичном делу, пре свега у оквиру предкривичног поступка или претходне истраге. В. одлуке *Allenet de Ribemont против Француске* 308 (1995) 20 EHRR 557, *Minelli против Швајцарске* 8660 (1983) A 062 EHRR

посредно регулишу положај окривљеног у кривичном поступку⁶, затим да је то право, односно гаранција окривљеног⁷, да је њена суштина у ослобађању окривљеног од терета доказивања,⁸ да она представља средство за отклањање априорне кривице учиниоца кривичног дела,⁹ и слично. Дејство претпоставке невиности се често повезује са дејством начела *in dubio pro reo*,¹⁰ имајућу у виду да оба процесна института побољшавају положај окривљеног у кривичном поступку.¹¹ Међутим, намеће се питање колико претпоставка невиности заиста у пракси побољшава положај окривљеног и шта представља њено кршење? Да ли је формално прецизирање да се ради о „осумњиченом или окривљеном“, уз навођење пуног имена и презимена одређеног лица, довољно да се сматра да је уважена ова претпоставка? Новине су пуне сензационалних и крупних наслова попут „приведени пљачкаши, пронађене убице, откривени разбојници, раскринкана мафија и слично“, да би се касније у тексту прецизирало да се ради о лицима за која се сумња да су извршила крађу, разбојништво, убиство, итд. И само прецизирање да се ради о окривљеном или осумњиченом, читаоцима не значи пуно, с обзиром на то да је прецизно разликовање ових појмова обично познато само правницима. За читалачку публику довољно је поменути име одређеног лица уз одређено кривично дело, да би се за широку јавност слу-

⁶ Б. Чејовић, *Претпоставка невиности окривљеног у кривичном поступку*, Правни живот, 4–5/1968, 28–41. Овом схватању се приговара да могућност да се утврђује супротно од онога што претпоставка невиности предвиђа, спречава да се она невиности уврсти у кривичнопроцесна начела, в. З. Јекић, Р. Данић, *Кривично процесно право*, Београд 2005, 123.

⁷ Б. Петрић, *О иститу окривљеног*, Правни живот, 3/1961, 11. Овом тумачењу се приговара да претпоставка невиности делује и онда када је окривљени негира признајући извршење кривичног дела, те да се пре може говорити о гаранцији за одређен положај окривљеног у кривичном поступку него о његовом праву, с’ обзиром да она дејствује без обзира на то да ли је окривљени прихватио или не. Признање кривице не ослобађа суд извођења других доказа, имајући у виду да је суд дужан да утврди материјалну истину, а да признање окривљеног може бити и лажно те не доприноси овом циљу. Види: З. Јекић, Р. Данић, *ibid*.

⁸ О. Цвијовић, Д. Поповић., *Законик о кривичном поступку са коментаром, објашњењима и упутствима за практичну примену*, Београд 1981. Међутим, заједничка карактеристика свих оборивих правних претпоставки је у томе да се терет доказивања пребацује са оног ко тврди да чињеница постоји на оног ко тврди да она не постоји, в. Р. Лукић, *Теорија државе и права*, Београд 1976, 188. Сходно томе, ослобађање окривљеног од терета доказивања као последица претпоставке невиности, само је примена општих правила о правним претпоставкама на кривични поступак, а не суштина ове претпоставке. З. Јекић, Р. Данић, *ibid*.

⁹ З. Јекић, Р. Данић., *ibid*.

¹⁰ W. Veulke, *Strafprozessrecht*, Heidelberg 2002⁶, наведено према: М. Шкулић, *Кривично процесно право – општи део*, Београд 2006, 140.

¹¹ Опширније, М. Шкулић, *Кривично процесно право – општи део*, *ibid*.

чај сматрао расветљеним и решеним, иако против тог лица кривични поступак у том тренутку често и није формално покренут. Чак и ако се касније пред судом не би доказала његова кривица и поступак се заврши ослобађајућом пресудом, то лице заувек остаје „жигосано“, с обзиром да у савременом друштву моћ медија несумњиво претеже над сваком другом моћи. Да ситуација буде још парадоксалнија, у таквој ситуацији јавност не би кривица новинаре због изношења непроверених и преухитрених информација, већ судове због доношења ослобађајуће пресуде!

Такође се поставља питање може ли се говорити о кршењу претпоставке невиности ако је дотично лице касније правноснажном пресудом оглашено кривим, односно може ли се логички говорити о кршењу претпоставке која је касније законито оборена и проглашена неистинитом. У пракси су ретке ситуације да лице које је правоснажном пресудом оглашено кривим, дакле у погледу кога је оборена претпоставка невиности, касније оспорава „неприкладно извештавање медија“ којим му је ова претпоставка доведена у питање. Отвара се и питање основа по коме би оно то могло да чини.

Закон о кривичном поступку налаже само дужност државним органима, средствима јавног обавештавања, удружењима грађана, јавним личностима и другим лицима да поштују претпоставку невиности и да својим изјавама о кривичном поступку који је у току не вређају друга правила поступка, права окривљеног и оштећеног и начело судске независности, не предвиђајући санкције за њено кршење. За разлику од тога, нови Законик о кривичном поступку из 2006. године¹² предвиђа јавну опомену и новчану казну као санкције за физичка и правна лица која својим изјавама о кривичном поступку који је у току доводе у питање претпоставку невиности и крше друге гаранције независности и непристрасности суда. Истражни судија током претходне истраге, односно председник суда након што је истрага завршена или после подношења непосредне оптужнице могу, по службеној дужности или на предлог странака, браниоца, оштећеног, односно његовог пуномоћника, лицу које прекрши наведену дужност изрећи јавну опомену која се објављује у средствима јавног информисања. Ако је дужност прекршена на особито тежак начин, а нарочито ако очигледно произилази да је то учињено ради утицаја на суд и друге надлежне органе или у циљу проузроковања тешких последица по окривљеног или оштећеног, односно по друге учеснике кривичног поступка, физичком лицу се уз јавну опомену може изрећи новчана казна до 150.000 динара, а правном до 1.500.000 динара. За свако поновно кршење може се изрећи новчана казна у већем износу. На решење о кажњавању је дозвољена жалба о којој решава

¹² Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС* 46/06 и 49/07.

председник суда, ако је решење донео истражни судија, односно ван-расправно веће, ако је решење донео председник суда (чл. 3, ст. 3–6).

Међутим, како је примена новог Законика о кривичном поступку одложена до 31.12.2008. године и још увек неизвесна¹³, задржаћемо се на важећем решењу. Имајући у виду да се не предвиђају санкције за кршење претпоставке невиности већ се само прокламује дужност њеног поштовања, реч је о моралној, али не и о правној обавези. Истовремено се намеће питање може ли се уопште говорити о моралној дужности, с’обзиром да кршење претпоставке невиности, у смислу јавног медијског осуђивања лица у погледу кога није донета правноснажна пресуда, не повлачи осуду јавности. Већа је вероватноћа да би у таквој ситуацији револт грађана управо изазвало кажњавање новинара, што би се тумачило као велики атак на слободу медија. Сходно чл. 95. Закона о јавном информисању, „новчаном казном од 30.000 до 200.000 динара казниће се за прекршај одговорни уредник јавног гласила ако се у објављеној информацији неког означи учиниоцем каквог кажњивог дела, односно огласи кривим или одговорним пре правноснажне одлуке суда или другог надлежног органа“. Одговорност новинара који је објавио информацију се не предвиђа, а у пракси не долази ни до прекршајне одговорности одговорног уредника, обзиром да се поступци ретко покрећу. Сходно томе, намеће се питање на који начин лице које тврди да му је повређена претпоставка невиности може остваривати своја права, као и да ли је уопште могуће санирање учињене повреде?

У случају да окривљени касније буде ослобођен, повреда претпоставке невиности ће се „санирати“ јавним извињењем и исправком у штампи, а евентуално и материјалном надокнадом због клевете. Проблем настаје у случају када је против тог лица касније донета осуђујућа пресуда, што је много чешћи исход у пракси. У том случају, о кршењу претпоставке невиности током кривичног поступка се обично и не говори, јер се „на крају крајева“ ради о учиниоцу кривичног дела. Али акценат је управо на томе да ли је и колико, управо то кршење претпоставке невиности од стране медија, допринело његовој осуди и тежини санкције. Да ли након доношења правноснажне пресуде осуђени може, и на који начин, захтевати да се констатује и исправи повреда претпоставке невиности учињена то-

¹³ Решењем Министра правде Републике Србије бр. 119–01–186/2007–05 од 10. децембра 2007. године, образована је нова радна група за „анализу и израду текста Законика о кривичном поступку“, која је подељена у две подгрупе. Прва подгрупа има задатак да сачини предлог за усаглашавање одредаба сада важећег ЗКП-а из 2001. године са Уставом Републике Србије из 2006. године, док друга има задатак да изради предлог „текста Законика о кривичном поступку са новим правним институтима“.

ком кривичног поступка и у коликој мери је то кршење утицало на његово право на правично суђење?

Домаћи судови ретко су се бавили кршењем претпоставке невиности од стране медија, па се најчешће као пример одлука везаних за ово питање наводи одлука Врховног суда Југославије из давне 1965. године.¹⁴ Међутим, Европски суд за људска права се често сусретао са питањем кршења чл. 6, ст. 2. Европске Конвенције којим је прокламована претпоставка невиности, те су у вези с тим постављени и одређени стандарди.

3. ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЗАШТИТУ ЉУДСКИХ ПРАВА

Прва одлука Европског суда за људска права против Републике Србије у случају Матијашевић,¹⁵ односила се баш на кршење претпоставке невиности и повреду чл. 6, ст. 2. ЕКЉП.

Подносилац представке је ухапшен и задржан у притвору у мају 2003. године под сумњом да је починио убиство и превару. Окружни суд у Новом Саду му је продужио притвор. У образложењу решења, суд је навео да је подносилац представке заправо починио кривична дела за која је ухапшен. Подносилац представке се жалио Врховном суду тврдећи да је судско решење прејудицирало исход његовог нерешеног кривичног случаја и повредило његово основно право на претпоставку невиности. Његова жалба је одбачена и он је окривљен за подстрекавање на убиство и осуђен на осам година затвора. Подносилац представке се жалио позивајући се на чл. 6 ст. 2. ЕКЉП да је проглашен кривим пре него што је његова кривица доказана. Суд је нашао да је Окружни суд прогласио подносиоца пред-

¹⁴ „Приказивање окривљеног током истраге као криминалца који је учинио тешко кривично дело против службене дужности супротно је одредби да нико не може бити сматран учиниоцем кривичног дела, док се то не утврди правноснажном пресудом. Овакви написи су штетни, а нарочито су штетни ако лице које се приказује као несумњиви кривац касније буде ослобођено. Обавештавање грађана путем штампе о току поступка у појединим кривичним стварима потребно је и дозвољено, али је нужно да се оно врши објективно и без прејудицирања кривице оптуженог и судске одлуке. Супротан поступак може донети знатну и ненадокнадиву штету правима и интересима грађана. Новинар треба објективно да изложи ставове оптужбе и одбране и изведене доказе, избегавајући употребу израза и коментара који приказују окривљеног као несумњивог учиниоца кривичног дела за које је оптужен“ (ВСЈ Кж. бр. 47/65). Наведено према: М. Шкулић, *Коментар Законака о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд 2007, 44.

¹⁵ Матијашевић против Србије, бр. 23037/04, пресуда је постала правноснажна 19.12. 2006 године. В. и С. Лилић, „Да ли је уставна жалба ефикасан правни лек за суђење у разумном року?“, *Анали Правног факултета у Београду* 2/2007, 76.

ставке кривим пре него што је његова кривица доказана по закону и да је Врховни суд пропустио да исправи „грешку“ по жалби. Он је даље навео да чињеница што је подносилац представке коначно окривљен и осуђен на затворску казну не негира иницијално право подносиоца представке на претпоставку невиности док се не докаже да је крив по закону. Суд је једногласно нашао да је дошло до повреде чл. 6. ст. 2. и да је утврђивање те повреде представљало основ за правичну накнаду за нематеријалну штету коју је подносилац представке могао претрпети.¹⁶

Иако се у конкретном случају радило о кршењу претпоставке невиности од стране суда, јасан је и недвосмислен став ЕСЉП да „чињеница што је подносилац представке коначно окривљен и осуђен на затворску казну не негира иницијално право подносиоца представке на претпоставку невиности, док се не докаже да је крив по закону“. Аналогно томе, могло би се поставити и питање одговорности новинара за текстове у којима се неко осуђује или назива извршиоцем кривичног дела и пре доношења правноснажне судске одлуке.

ЕСЉП често се бавио питањем односа чл. 6, који прокламује право на правично суђење и претпоставку невиности, и чл. 10, који се односи на слободу информисања. Став суда је да јавност има право да буде информисана о кривичном поступку који је у току, али на обазрив начин и уз поштовање претпоставке невиности. У појединим одлукама је истакнуто да кажњавање новинара који су својим текстовима утицали на исход кривичног поступка не представља кршење чл. 10. Конвенције односно права на слободу штампе.¹⁷ Такође је наглашено да публицитет око кривичног поступка, где се не прави разлика између „осумњиченог“ и „окривљеног“, може пред-

¹⁶ У образложењу једног судског решења, продужење притвора се правда тиме што је подносилац представке више пута осуђиван, да ни након раније издржане казне затвора није променио своје понашање и „да је након тога починио кривична дела која су предмет оптужбе (подвукла В. Б.), а које околности по налажењу овог већа указују на основу бојазан да би окривљени у случају да се нађе на слободи могао наставити са вршењем кривичних дела...“. Против овог решења подносилац представке изјавио је жалбу Врховном суду Србије, указујући на то да се надлежни суд понашао као да је он већ извршио кривична дела и да је зато незаконито одредио притвор. Влада Србије је пред ЕСЉП тврдила да се ради о „грешци“ и „непрецизној формулацији“, јер се мислило на основу сумњу да је Матијашевић починио кривична дела за која је оптужен. Влада је такође напоменула да је Окружни суд донео пресуду у мају 2005. године, којом је подносилац представке проглашен кривим и осуђен на осам година затвора, што је потврдио и Врховни суд (*sic!*), те да се стога држава не може сматрати кривом за повреду претпоставке невиности.

¹⁷ *Crociani and Others v. Italy*, nos. 8603/79 and 8729/79, Commission decision of 18 December 1980; *X. v. Norway* 8978 (1970), A 091 EHHR; *Worm v. Austria* judgment of 29 August 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-V, p. 1547, § 33

стављати угрожавање претпоставке невиности као и права окривљеног на непристрасно суђење.¹⁸

У предмету Дерој и Малари против Француске је истакнуто да новинари који пишу чланке о кривичним поступцима који су у току, треба да пазе да не пређу границе постављене у циљу доброг управљања правосуђем, и да морају поштовати право оптуженог да се сматра невиним, али је истом одлуком наглашено да апсолутна и општа забрана медијима да извештавају о кривичним поступцима није неопходна и да би она нарушила право штампе да информише јавност о питањима која могу бити од општег интереса, чак и ако се односе на „живе“ кривичне предмете.¹⁹ Наравно, није понуђен одговор како пронаћи и успоставити равнотежу између ова два супротстављена принципа.

Имајући у виду бројне практичне проблеме који настају у вези са усклађивањем захтева за слободом медија и поштовањем претпоставке невиности, Савет Европе је 2003. године донео Препоруку о медијској дистрибуцији информација у вези са кривичним поступцима.²⁰ Циљ препоруке је да се државама „олакша решавање сукоба интереса које штите чл. 6, 8. и 10. ЕКЈП, као и да се промовише јавна дебата о заштити права и интереса у оквиру медијског извештавања о кривичним поступцима.“ Поред тога, посебно је предвиђено:

– Поштовање принципа претпоставке невиности је саставни део права на правичан поступак. Према томе, мишљења и информације везане за кривичне поступке који су у току могу се износити или проносити у медијима само ако се њима не повређује право осумњиченог или оптуженог да се сматра невиним до доношења пресуде о кривици (начело 2);

– Судске власти (под којим се подразумевају и тужилаштва) и полицијске службе треба да пружају медијима само потврђене информације и оне које се заснивају на разумним претпоставкама (начело 3), а новинари треба да добију информацију на законит начин од стране судских власти и полицијских служби (начело 4);

– При пружању информација о осумњиченим, оптуженим или осуђеним лицима, као и о осталим учесницима у кривичном поступ-

¹⁸ *Jaspers v. Belgium* [1981] 27 DR 61. 1981 ECHR; *X. v. United Kingdom*, ECHR (1981), Series A, No. 46);

¹⁹ *Du Roy and Malaurie v. France*, (App no 34000/96) ECHR 3 October 2000 (34)

²⁰ *Recommendation R* (2003)13, усвојена од стране Комитета министара 10. јула 2003.

ку, мора се поштовати њихово право на заштиту приватности у складу са чл. 8. ЕКЉП (начело 8);

– Када оптужено лице може да покаже да је изношење информације изазвало или ће врло вероватно изазвати кршење његовог права на правичан поступак, он мора имати могућност за ефикасну судску жалбу (начело 11).

4. УПОРЕДНО-ПРАВНИ ПРИКАЗ

4.1. Енглеска

Несметаном функционисању правосуђа и претпоставци невиности у Енглеској традиционално се даје већи значај у поређењу са слободом медија.

Непоштовање суда предвиђено је као посебно кривично дело за које се може изрећи новчана казна или казна затвора до две године, а као облици радње извршења овог кривичног дела се између осталог наводе: објављивање података који би могли да доведу у питање право окривљеног на правично и непристрасно суђење, примера ради, називање „кривим“ лица у погледу кога није донета правоснажна пресуда, као и објављивање исказа сведока, других доказа и информација о кривичном делу пре него што су оне званично изнете на суђењу, тј. главном претресу. У пракси је било примера да су за ово кривично дело изрицане прилично строге казне.²¹

Након одлуке Суда у Стразбуру у корист листа *Sunday Times* 1979. године,²² строга правила су донекле ублажена у корист слободе медија. Законом који је донет две године након доношења ове одлуке,²³ предвиђено је да, када је објављивање информација у вези са судским поступком који је у току у јавном интересу, такво објављивање само по себи не представља непоштовање суда, већ једино у случају када објављене информације представљају „озбиљну опасност да ће поступак на тај начин бити озбиљно ометен или унапред прејудициран, или да ће права окривљеног бити доведена у питање“.

Упркос чињеници да је наведеним законом медијима дата знатно већа слобода, за енглеске новинаре је објављивање неких подата-

---

²¹ Чувен је случај када је уредник листа *Daily Mirror* осуђен на казну од три месеца затвора и 100.000 фунти, јер је окривљеног за убиство назвао „вампиром“ јавно му приписујући кривицу и за бројне друге нерасветљене злочине, в. М. D. Marty, J. R. Spencer, *European Criminal Procedures*, Cambridge University Press, Cambridge 2002, 708.

²² *Sunday Times v. UK* (1979) 2 EHRR 245.

²³ *Contempt of Court Act*, 1981.

ка који се свакодневно срећу у штампи континенталних држава и даље незамисливо – пре свега јавно објављивање да је окривљени признао извршење кривичног дела пре него што се донесе правноснажна пресуда, као и објављивање података о његовој ранијој осуђиваности.

Пре покретања кривичног поступка, медији имају слободу да пишу „шта им је воља“, али након што одређено лице стекне својство окривљеног, та слобода се у великој мери ограничава. Медијима је забрањено да без дозволе надлежног органа објављују информације о кривичном поступку, доказима и изјавама сведока, пре него што се ови подаци јавно изнесу на главном претресу односно суђењу. Након тога је објављивање наведених података дозвољено и начелно не подлеже ограничењима, али судија може забранити њихово објављивање ако то захтевају интереси правичног суђења и несметаног вођења поступка.

Претерано извештавање медија о поједином случају доводи у питање претпоставку невиности, а самим тим и право окривљеног на правично суђење. Ова опасност посебно долази до изражаја у земљама англосаксонске правне традиције, где одлуку о кривици окривљеног самостално доноси порота, састављена искључиво од лаика за право, односно грађана насумице изабраних за конкретан случај са бирачког или неког другог општег списка. Грађани различитог порекла, образовања, друштвеног и социјалног положаја, углавном без претходног правног предзнања, самостално одлучују на основу доказа које им странке презентују на суђењу, да ли је окривљени крив или не.²⁴ Како би се идеал „непристрасног арбитра“ што доследније спровео у пракси, порота пре суђења нема никакве информације о случају, нема право увида у истражне списе и одлучује искључиво на основу доказа које странке изнесу на суђењу. Управо због тога се толико пажње поклања настојањима да се медији спрече да својим текстовима и репортажама и пре суђења утичу на став пороте о кривици окривљеног.

У Енглеској је могуће донети решење о обустави поступка због његове „непоправљиве злоупотребе“ у случају да је публицитет у толикој мери узео маха да је доведено у питање право окривљеног на правично и непристрасно суђење. Чувен је случај у коме је другостепени суд поништио пресуду оптуженима за тероризам, с обзиром да је „претераним и сензационалистичким извештавањем медија о односном случају непристрасност пороте несумњиво доведена у питање“.²⁵ Слично је одлучено и у случају Тејлор, с обзиром да је у

²⁴ Опширније V. P. Hans – N. Vidmar, *Judging the Jury*, New York – London 1986.

²⁵ Оптужени су се наине бранили ћутањем, а током поступка је пар државних званичника дало изјаве да се „само кривци бране ћутањем“. Лорд Денинг (*Den-*

новицама објављена фотографија једног од окривљених заједно са жртвом, уз коментар да „чврћи доказ и није потребан“.²⁶ Тешко је поверовати да би и у једној држави континенталне правне традиције пресуда била поништена из тог разлога.

4.2. Немачка

У Немачкој штампи је уобичајно да се не наводе пуна имена осумњичених и окривљених, већ се они означавају иницијалима.

Без дозволе надлежног органа објављивање докумената и података везаних за кривични поступак могуће је тек након што они буду јавно изнети на главном претресу, а кршење ове забране представља кривично дело за које се може изрећи новчана казна или казна затвора.²⁷ Кажњиво је и неовлашћено објављивање података прикупљених током истраге. Надлежни органи могу да дају информације о току и резултатима истраге, под условом да њихово објављивање неће угрозити даљи ток кривичног поступка, права окривљеног или оштећеног.

Контакти новинара и правосудних органа строго су уређени. Једино јавни тужилац или председник суда, односно лица која они овласте имају овлашћење да дају информације медијима. Ако би заменик тужиоца или судија прекршили ову забрану те неовлашћено изнели информације о предмету, то би имало далекосожне последице на њихову даљу каријеру. За разлику од других држава где судије и тужиоци постају медијске личности, у Немачкој се неовлашћено јавно иступање и давање информација коси са правилима професионалне етике, те ниједан судија неће ризиковати да се на тај начин његова непристрасност доведе у питање. Они немају директан контакт с медијима, већ новинаре упућују на председника суда односно лице задужено за односе с јавношћу.

4.3. Француска

Неумесно извештавање о судским поступцима представља велики проблем у Француској. Иронично се истиче да су овде судије и тужиоци постали шоумени и јавне личности, због честог појављивања у медијима, а да су новинари постали и исражителји и судије,

---

ning) је због такве изјаве и пензионисан. Случај *R. v. McCann, Cullen and Shanahan* (1991) 92 CrAppR 239, наведено према: M. D. Marty, J. R. Spencer, *European Criminal Procedures*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.

²⁶ *R. v. Taylor and Taylor*, 1994, 98 CrAppR 361.

²⁷ Радњу извршења чини само дословно објављивање документата, не и писање текстова инспирисаних њима, чиме су наводи забране у великој мери ублажени, *Strafgesetzbuch*, чл. 353 b и 353 d.

који неретко решавају случај и пре него што се покрене кривични поступак!²⁸

Француска штампа је пуна информација прикупљених током истраге, упркос начелној тајности ове фазе поступка. Иако је у Француској забрањено и кажњиво објављивање информација који би прејудиицирали или утицали на одлуку суда, ова забрана представља само мртво слово на папиру, јер је кажњавање новинара услед њеног кршења права реткост. Чувена афера Грегори, до које је дошло 1984. године, указала је на значај и последице сензационалистичког извештавања, као и на неопходност доношења строже регулативе.²⁹ Након пар сличних афера у Француској је 2000. године донет закон којим је инкриминисано објављивање фотографије осумњиченог и окривљеног без његове сагласности, објављивање фотографија или снимака о његовом хапшењу, оглашавање кривим лица у погледу кога није донета правноснажна пресуда, као и објављивање доказа и информација пре него што су оне јавно изнете на главном претресу. Судијама и тужиоцима је такође ограничено право на давање информација о кривичним поступцима који суд у току. Али, ове забране и даље се не поштују у пракси, а неретко се истиче да за кршење претпоставке невиности не треба кривити само новинаре, већ целокупан систем који потцењује значај ове претпоставке. Разлог делимично лежи у тешкоћама у доказивању и прецизирању да ли је и када претпоставка невиности прекршена, а делимично и у ставу грађана да је кажњавање новинара у тим случајевима неправедно, те да не изазива јавну осуду. Чак, напротив, кажњавање новинара у јавности изазива контрафекат, те грађани почињу да верују да власти на тај начин „штите злочинце“, а кажњавају оне који их „обавештавају о раду правосуђа и полиције“.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Слободи штампе је у нашем праву дата предност у поређењу са претпоставком невиности и захтевом за несметаним вођењем кри-

²⁸ M. Lemode, „Justice and the media“, *European Criminal Procedures* (ed. M. D. Marty – J. R. Spencer), Cambridge University Press, Cambridge 2002, 708.

²⁹ Након што је седмогодишњи дечак пронађен мртав у реци, штампа је за убиство окривила рођака детета, кога је полиција позвала на информативни разговор. Револтирани отац детета је након тога убио рођака, иако осим навода штампе нису постојале никакве индиције које би указивале да је он извршио убиство детета. Мајка детета такође је била осумњичена, као и још неколицина сродника, што је за медије представљало додатну сензацију, што је подгревало огромно интересовање јавности. Убиство дечака уопште није разрешено, осумњиченима је нанета ненадокнадива штета, а држава је на крају породици морала да исплати новчану компензацију због „лошег вођења поступка и злоупотребе правде“ M. Lemode, „Justice and the media“, *European Criminal Procedures* (ed. M. D. Marty – J. R. Spencer), Cambridge University Press, Cambridge 2002, 708.

вичног поступка. Закон о јавном информисању легитимише објављивање информација које јавност има оправдани интерес да зна, без обзира на начин њиховог прибављања. Иако је Законом о приступу информацијама од јавног значаја регулисан начин тражења и добијања информација везаних за кривични поступак, Закон о јавном информисању не обавезује новинаре да информације и податке о кривичном поступку прибављају на тај начин.

У већини поменутих држава правило је да се информације везане за кривични поступак могу јавно објавити тек након што су изнете на главном претресу. Пре тога, судови и други државни органи имају могућност да дају новинарима информације о кривичном поступку који је у току, под условом да њихово објављивање неће шкодити несметаном вођењу кривичног поступка. Објављивање таквих информација без знања и дозволе органа који води кривични поступак инкриминисано је као кривично дело. Пре покретања кривичног поступка против одређеног лица новинарима је омогућено да спроводе сопствена истраживања о криминалним делатностима тог лица, као и да објављују такве информације, али након што се покрене кривични поступак, такве информације би требало објављивати само уз дозволу надлежних правосудних органа. Сходно томе, у већини држава се несметаном вођењу кривичног поступка даје превага у поређењу са слободом штампе, што је и разумљиво обзиром да је ефикасно и добро правосуђе неопходно за остваривање свих других слобода.

Мада је претпоставка невиности прокламована Уставом, Законом о кривичном поступку и Законом о јавном информисању, пуке прокламације без адекватног средства за њено остваривање, као и адекватне санкције за њено кршење, не значе ништа. Закон о јавном информисању предвиђа прекршајну одговорност одговорног уредника јавног гласила ако у објављеној информацији неког означи учиниоцем каквог кажњивог дела, односно огласи кривим или одговорним пре правноснажне одлуке суда или другог надлежног органа. Али, остаје отворено питање да ли је навод у тексту да се ради о осумњиченом или окривљеном, довољан да се формално испуни претпоставка невиности, ако је наслов текста „откривене убице, пронађени пљачкаши или раскринкана мафија“, који несумњиво алудира на учиниоце кривичних дела. Па чак и када би се примењивале одредбе о прекршајној одговорности дотичних лица, несумњиво је да у свету „профита, брзих информација и брзе зараде“ за одговорног уредника плаћање новчане казне од 30.000 до 200.000 динара не значи пуно у поређењу са зарадом и рекламом коју ће му донети спектакуларни снимак хапшења или сензационалистички написан текст о „раскринкавању мафије“.

У случају да окривљени касније буде ослобођен, повреда претпоставке невиности ће се „санирати“ јавним извињењем и исправком у штампи, а евентуално и материјалном надокнадом због клевете. Уколико окривљени касније буде осуђен, о кршењу претпоставке невиности се уопште и не говори, јер се „на крају крајева“ ради о учиниоцу кривичног дела. Али, акценат је управо на томе да ли је и колико, управо то кршење претпоставке невиности од стране медија допринело његовој осуди и тежини санкције. Тако нешто тешко је проценити и одредити, а самим тим и регулисати.

Из праксе Европског суда за људска права произилази да чињеница да је лице праноснажно осуђено не негира његово право на претпоставку невиности, док је Препоруком Савета Европе истакнуто да се лицу мора омогућити право на ефикасну судску жалбу, у случају да је изношење информација изазвало кршење његовог права на правичан поступак, чија је саставна компонента претпоставка невиности.

Где је ту наше право *de lege ferenda*? Како сада ствари стоје, није искључено да би се сваки покушај поштравање регулативе у области медијског извештавања о кривичним поступцима тумачио као атак на слободу медија и права грађана на обавештеност, па ће политички чиниоци вероватно оклевати да се у тако нешто упусте. Али, с друге стране, овакво поштравање је неопходно ради потпуније заштите права на претпоставку невиности, па и ради спречавања великог броја могућих поступака пред Европским судом за људска права против наше земље. За сада, до неког новог нормативног решења, осуђенима, ослобођенима и оклеветанима остаје за утеху једино чињеница да се у свету експресног протока и велике количине информација и најсензационалнија вест забораваља за неколико дана.

Vanja Bajovic

Teaching Assistant

University of Belgrade Faculty of Law

PRESUMPTION OF INNOCENCE AND FREEDOM OF MEDIA

Summary

The presumption of innocence is a right of the accused to be presumed as innocent until and unless his guilt has been proved by final verdict of a court. This right of the accused obliges others to respect this

presumption and not to violate, by their public statements, other rules of procedure, rights of the defendant and injured party, judicial independence and impartiality. Freedom of media and the right of citizens to be informed, are also proclaimed by numerous international documents, as well as by the Serbian Constitution. The purpose of this article is to examine how to harmonize these conflicting requests for observation of presumption of innocence from one, and freedom of media from the other side. The Article deals with regulation of this conflict in Serbian legal system, regulations in other European countries, as well as the practice of the European court of Human Rights related to this topic.

Key words: *Presumption of innocence. – Judicial independence. – Freedom of media.*